

MEVLANA'NIN TÜRBESESİ

Doç. Dr. Haluk KARAMAĞARAL/

Mevlana'ya ait olması dolayısı ile büyük bir tarihi kıymeti haiz olan bu türbe, sanat tarihimiz bakımından da aynı ölçüde ehemmiyet taşıyan bir abidedir. Fakat bu konudaki neşriyat ciddi araştırmalara dayanmamakta ve mevcut yapının tasvirinden öteye geçmemektedir. Öyle ki, bugüne kadar, türbenin bir planı ve kesiti dahi neşredilmiş değildir. Bununla beraber, bu eser üzerinde araştırma ve inceleme yapmak isteyenlerin bir takım güçlüklerle, hatta imkansızlıklara karşılaşmış olduklarını da kabul etmek lazımdır.

Sonraki devirlerin müteaddit tamir, tadil, tağyir ve ilaveleri ile istihaleler geçiren türbenin hem bünyesinde, hem tezyinatında büyük değişiklikler husule gelmiştir. Biz, bu müdahalelerin mahiyetini ve şümülünü araştırarak türbenin şekli-aslini ve istihale safhalarını tesbite çalışacağız.

Türbenin ilk şekli malum olmadığı gibi, lahdi biraz ilerde bulunan Sultanü'l-Ulema'nın üzerinde daha evvel yapılmış bir türbenin mevcut olup olmadığı dahi bir münakaşa konusudur. Fakat Eflaki'deki bir kayıt ¹ Sultanü'l-Ulema'nın sandukası üzerinde kemerli, kubbeli bir yapı bulunmadığını açık olarak göstermektedir. Hernekadar Bahaeddin Veled'in mezarından bahseden bazı kayıtlarda "türbe"

kelimesi kullanılmış ² ise de bu kelimenin, bugün sanat tarihinde kullandığımız manadan çok daha geniş olarak, herkes tarafından ziyaret olunan büyük şahsiyetlerin mezarı manasına geldiği malumdur. Kanaatimizce Sultanü'l-Ulema'nın türbesi, etrafı duvarla çevrili bir lahidten ibaret olup ³ üzerinde bir mimari gövde mevcut değildi.

Bilindiği gibi, Mevlana 5 Cemaziyülahır 672, yani 17 aralık 1273 de vefat etmişti. Türbenin yapılmasına Alemeddin Kayser ve Muineddin Pervane ile kansı Gürcü Hatun önyak olmuşlardır.⁴ Eflaki, Alemeddin Kayser'i "Mukaddes türbeyi yapan" olarak anmaktadır. ⁶ Türbenin mimarını da yine aynı kaynaktan öğreniyoruz. Eflaki, Bedreddin Tebrizi'den bahsederken "Mevlana'nın ölümünden sonra Alemeddin Kayser onu türbenin mimarı yaptı." demektedir. ⁶ Böylece inşaatı idare edenin Alemeddin Kayser, mimarın da Bedreddin Tebrizi olduğu tespit edilmiştir. Herhangi bir kitabe bulunmadığı için inşaatın ne vakit başladığı ve bittiği kesin olarak bilinmemekle beraber, bu hususta gerçeğe yakın tahminlerde bulunmak mümkündür. **H. 672** yılı, **M. 1274** yılının temmuzuna kadar gelmektedir. Türbenin yapılmasına H. 672 yılının sonlarına doğru, yani **M. 1274** yılı baharında başlanmış, **H. 673** yılının ortalarına doğru, yani 1274 yılı kışından evvel ikmal edilmiş olduğunu düşünüyoruz.

¹ Birgün Muineddin Pervane Mevlana'yı ziyarete gelmişti. Mevlana'dan Sultanü'l-Ulema'nın mezarı üzerine eşine rastlanmaz bir kubbe ve nadir bir tak yapmak için ricada bulunup izin istedi. Mevlana: «Madem ki senin yapacağın kubbe feleklerin kubbesinden daha güzel olmayacaktır, o halde bırak da onun mezarı bu gökkubesi ile kalsın, bundan vazgeç» dedi. (Eflaki, *Ariflerin menkıbeleri*, Çev, T. Yazıcı, I, 1964, 549. s.).

² Eflaki, *a. e.*, I, 31, 37, 166 s.i 111 177, s.

³ Eflaki, *a. e.*, I, 31. s.

⁴ Eflaki, *a. e.*, il, 243-244. s.

⁵ Eflaki, *a. e.*, I, 376. s.

⁶ Eflaki, *a. e.*, I, 378. s.

Bugünkü türbenin Tebrizli Bedreddin'in eseri olan ilk yapıya nispeti henüz münakaşa edilecek bir konudur. İlk yapının asırlar boyunca maruz kaldığı müdahalelerle şekil değiştirdiği muhakkaktır. Bu değişimin hangi kısımlarda ve hangi ölçüde vukua geldiğini türbe mimarisinin geçirdiği değişme ve gelişme safhalarını, kaynakları ve doğrudan doğruya bugünkü yapıyı inceleyerek kısmen olsun tayin ve tesbit etmek, dolayısı ile Tebrizli Bedreddin'in vücuda getirdiği eserin restitüsyonunu yapmak mümkün olabilir.

Halihazırdaki türbenin Anadolu'daki en yakın benzerleri Sivas'taki Güdük Minare denilen Şeyh Hasan Bey türbesi ile Akşehir'deki Seyyid Mahmud Hayrani türbesidir. Bunlardan Güdük Minare 748/1347 tarihlidir. Yani Mevlana'nın türbesinden yetmiş üç yıl sonra yapılmıştır. Binaenaleyh onu Tebrizli Bedreddin'in eseri için örnek olarak düşünemeyiz. Seyyid Mahmud Hayrani'nin türbesi ise, hernekadar Seyyid Mahmud Hayrani'nin 1268 de ölmüş olmasına göre tarihlenmek isteniyorsa da, ⁷ kitabe ile sabit olduğu üzere, 812/1409-10 tarihinde "tecdit" edilmiştir.⁸ Bu yenileme ameliyesi sırasında yapının formunda ve bünyesinde nasıl bir tebedülât vukua geldiği henüz kesin olarak tayin edilememekle beraber, mevcut yapı hiçbir surette XIII. yüzyıl karakterini göstermemektedir. Bu bakımdan bugünkü Seyyid Mahmud Hayrani türbesinin de Mevlana'nın türbesine ilham kaynağı olduğu ileri sürülemez.

Moğollar zamanında Orta Asya'dan ve İran'dan Anadolu'ya mimari ve tezmini bazı sanat unsurlarının girdiği malumdur. Mimarın Tebrizli olması da Yeşil Kubbe'nin İran'daki benzer türbelerle

⁷ M. Önder, *Mevlana şehri Konya*, Konya 1962, 289. s.

⁸ R. M. Meriç, *Akşehir türbe ve mezarları* (Türkiyat Mecmuası, V, 1935), 146. s.; I. H. Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın şehri Akşehir*, İstanbul 1945, 422-423. s.

⁹ M. Önder, *a. e.*, 289. s.

mukayyesini gerektirebilir. Nitekim bazı müellifler bu türbenin menşeiini Radkan ve Kışmır türbelerinde aramak istemişlerdir.⁹ Filhakika bu iki türbe dilimli silindirik gövdeleri¹⁰ ile bugünkü Mevlana türbesini çok yakından hatırlatırlar. Fakat Radkan'daki türbenin 1280 - 1300, Kışmır'dekinin ise 1300 yıllarına tarihlenmesi¹¹ bunları da Mevlana'nın 1274 te yapılan türbesinin modelleri olarak kabul etmeyi imkan dışında bırakmaktadır. Bugünkü Mevlana türbesine benzeyen bütün türbelerin 1274 den sonra yapılmış olmaları, halihazırdaki yapının Mimar Tebrizli Bedreddin tarafından yapılan türbe olmadığını ortaya koymaktadır. Bu tezin diğer delillerini ise bizzat yapının kendisi büyesinde saklamaktadır. Ayrıca yazılı kaynaklarda da meseleye ışık tutan bazı kayıtlar bulunmaktadır.

Bugünkü türbe 25 m. yüksekliktedir. Bu bakımdan XIII. yüzyılın hiçbir türbesiyle kıyaslanamaz. Tebrizli Bedreddin'in inşa ettiği türbe şüphesiz münferit bir yapıydı. Bundan dolayı bu türbenin irtifanı da emsallerine yakın olarak düşünmek gerekir. Ancak dergahın teşekkülünden ve türbenin ilave yapılar arasında boğulmasından sonra yüksekliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmuş olabilir (1. res.). Nitekim türbenin dikey kesitini incelediğimiz zaman (2. res), tavanı teşkil eden yıldız biçimli tonozun (3. res.) ve onun takkesi olan kubbenin bugünkü külahı göre çok aşağıda kaldığını görüyoruz. Bu durum kubbenin ilk yapıya ait olduğunu, üstteki dilimli gövde ile dilimli külahın sonradan yapıldığını açık olarak göstermektedir. Kubbe ile beraber, kubbeyi taşıyan kemerler ve ayaklar da ilk yapıdan kalmış olmak lazım gelir. Böylece, dört ayağa oturan sivri kemerle üstte bir kubbeden müteşekkil bir iskelet ortaya

¹⁰ A. U. Pope, *Survey of Persian il Art*, IV, London 1938, p. 342; D. N. Wilber, *The Architecture of Islamic Iran. The Khanid Period*, New Jersey 1955, illus. 13-14, fig. 16.

¹¹ D. N. Wilber, *a. e.*, pp. 100, 116, 120,

çıkılmaktadır. Bu ilk türbenin kible tarafı ile iki yanının kapalı olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Kubbesi dört kemerle dört ayağa dayanan, dört yanı açık türbeler daha geç devirlerde görülebilir. Kaldı ki, bugünkü kible duvarının büyük bir kısmı **ilk** yapıdan kalmadır (4-5. res.). Kible tarafının kapalı olması ise, türbenin yanlarını açık farzetmeye hiçbir surette imkan vermez. Yan duvarlar mutlak olarak daha geç devirlerde açılmış ve kemerlerin itme kuvvetini karşılamak için kemer boyunca arasına gergiler konulmuştur (6-7 res.). Ayakların dış kısımlarındaki pahlar da (2. res) vaktiyle ayakların arasını dolduran duvarların kaplama payı olmak gerekir. Türbenin giriş kısmına gelince: Kuzeydeki ayakların ön yüzlerinin profilli oluşu ve aralarında **4.10** metrelik bir açıklık bulunuşu burada bir kapının mevcudiyetini imkan dışında bırakmaktadır. Türbenin kuzey cephesi ancak eyvan tipi türbelerdeki gibi kemerli büyük bit açıklık olarak düşünülebilir.

Kubbenin üstünde bir külahın, sandukanın konulduğu kısmın altında da bir mahzenin bulunduğu şüphe edilemez. Mimari gelenek, yapının nispetleri ve iç kubbenin biçimi bir külahın mevcudiyetini zaruri kılmaktadır. Kare planlı bir gövdenin üstünde yükselen bu külah piramit veya zayıf bir ihtimalle yıldız biçiminde olabilir. Cephede, bugünkü Gümüş Eşik'in altında bulunan mahzen kapısı **XVIII.** yüzyılda örülmüştür. Mahzenin içi hakkında görgüye müstenit bir şey söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, diğer türbelere kıyasla, bu kısmın çapraz bir tonozda örtülü olduğu tahmin edilebilir. Gerek devrin adeti, gerek bir mahzenin mevcudiyeti bizi, Mevlana'nın naşının mumyalanarak muhafaza edildiği kanaatine götürmektedir.

Mevlana için türbe ile beraber muhteşem bir ahşap sanduka da yaptırılmıştır (8. res). Sonradan Sultanü'l- Ulema'nın üzerine nakledilen ve halen orada duran bu sanduka iki sanatkarın müşterek ese-

ridir. Bunlardan, imzasında mimar ünvanını kullanan Selim oğlu Abdülvahid'in sandukanın projesini hazırladığını, kompozisyonları çizdiğini; Konyalı Genak oğlu Hümmameddin Muhammed'in ise, imza kitabesine "amel-i" kelimesi ile başladığına göre eserin işçiliğini deruhde ettiğini kabul edebiliriz.¹² Sandukada ahşap işçiliğinde kullanılan iki teknik de, yani kündekari (çatma) tarzı da, düz levhalar üzerine oyma tarzı da tatbik edilmiştir. Motif ve kompozisyonlar tamamen devrinin özelliklerini taşımaktadır.

Türbenin tezyinatı hakkında ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Çünkü eserin sonraki devirlerde maruz kaldığı tamirat ve tadilat, ilk yapıdaki tezyinatın nasıl olduğunu öğrenmek imkanım ortadan kaldırmıştır. Yalnız, kible duvarında, il. Bayezid devrinde yapılan nakışların altında eski tezyinatın kısmen olsun saklı kaldığını ümit etmek isteriz. Eflaki, türbenin yapılması için 160000 altın dirhem gibi muazzam bir paranın toplandığını bildirmektedir.¹³ Gerek sarfedilen paranın çokluğu, gerek çağdaş eserlerin çini tezyinat bakımından çok zengin oluşu, gerek sandukanın ihtişamı, bizi, hiç değilse eyvanın iç kısmının çinilerle, hatta muhtemelen altın yaldızlı çinilerle kapalı olduğunu düşünmeye sevketmektedir. Esasen eserin yapılmasından itibaren "Yeşil Kubbe" yani Yeşil Türbe olarak anılması da¹⁴ çini tezyinatının zenginliğini belirtmektedir.

Böylece, Mimar Tebrizli Bedreddin tarafından 1274 de yapılmış olan ilk türbenin, kaynaklara ve kalıntılara dayanarak, tipini ve özelliklerini tespit etmiş bulunuyoruz. Bu türbe eyvan ve kümbet tarzındaki türbelerin terkiibinden meydana

12 M. Önder, *Mevlana Müzesi şaheserlerinden Mevlina'nın sandukası*, Konya 1958, 13, 20. s. ve *Mevlana şehri Konya*, 296-297, 302.; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve kitabeleri ile Konya tarihi*, Konya 665-666, 671. s.

13 Eflaki, *a. e.*, il, 243-244. s.

14 Eflaki, *a. e.*, il, 228-229. s.

gelen; yani kare planlı eyvan şeklinde gövdesi bir külahla örtülü olan ve benzerleri henüz pek az tanınan orijinal bir yapıdır. Konya'da, aynı tipte ve aşağı yukarı aynı tarihlerde yapılmış iki türbe daha mevcuttur. Bunlardan biri Şeyh Hasan Rumi türbesi¹⁵ (XIII. yy. ikinci yarısı), diğeri Sahip Ata türbesi (682/1283) dir.¹⁶

Tebriizli Bedreddin'in eseri ilk büyük müdahaleye Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey (1357-1398) zamanında maruz kalmıştır. Şikarı, Alaeddin Ali Bey'in Görkes (Eski Gorikos, bugünkü Silifke) seferine çıkmadan önce beyleri ile gelip Mevlana'nın türbesini ziyaret ettiğini, türbede sabaha değin münacaat eylediğini, seher zamanı gördüğü rüyada kendisine fethin müjdelendiğini ve ertesi sabah rüyasını Mevlana oğlu Arif'e tabir ettirdiğini uzun uzun anlattıktan sonra "Eğer kafiri kırub Görkes kal'asını alacak olursam gaza mali ile Mevlana'nın üzerine bir yeşil türbe yaptırırım." diye ahdeylediğini, sonra da türbeyi bünyad eylediğini söylemektedir.¹¹

Müneccimbaşı'da bu kayıt " ... eğer kafirler &tüne galib gelirse Hazret-i Mevlana'nın türbesi üstüne yüce bir kubbeyi ganimet mallarından yapmayı nezretti. ... Nezri mucibince, ganimet mallarından Mevlana'nın kubbesini bina etti." şeklindedir.¹⁸

Şimdi aydınlatılması gereken husus Alaeddin Ali Bey'in yaptırdığı işin mahiyetidir. Bu müdahale umumiyetle bir

15 K. Erdmann, *Zur türkisdten Baukunst seldschukischer und osmanischer Zeit* (Istanbul Mitteilungen, 8, 1958), S. 13, Not. 50; İ. H. Konyalı, *a. e.*, 752. s. vd.

16 M. Ferit - M. Mesut, *Sel'uk veziri Sahip Ata ile oğullarının hayat ve eserleri*, İstanbul 1934, 52-56. s. vd., 16. res.; E. Diez - O. Aslanapa, *Türk sanatı*, İstanbul 1955, 304. s. ; M. Önder, *Mevlana şehri Konya*, 91-92. s. ; İ. H. Konyalı, *a. e.*, 719-722. s. vd.

17 Şikari, *Karamanoğulları tarihi*, Çev. M. M. Koman, Konya 1956, 106-107. s.

18 Ş. Uzluk, *Mevlananın türbesi*, Konya 1946, 80-81. s.

tamir veya tecdit olarak kabul edilmektedir.¹⁹ Fakat kaynaklar türbenin harap bulunduğundan, tamir ettirildiğinden veya yıktırılıp yeniden yaptırıldığından bahsetmiyorlar. Esasen mahzenin, ayakların, kemerlerin, yıldız şeklindeki tonozla onun takkesi olan kubbenin ve kible duvarının ilk yapıdan kaldığını yukarıda izah etmiştik. Bundan dolayı Alaeddin Ali Bey'in yaptırdığı ancak bir ilave ve bu ilavenin gerektirdiği tadilat olabilir. Bilhassa "türbenin üstüne yüce bir kubbe yaptırmak" ifadesinde mevcut binayı yükseltmek arzunu hissediyoruz. Filhakika o zaman dergah teşekkül etmiş ve Tebriizli Bedreddin'in inşa ettiği türbe ilave binalar tarafından kapatılmış olmak lazımgelir. Kanaatimizce, Alaeddin Ali Bey ilk yapıdaki külahı kaldırarak bugünkü dilimli gövdeyi ve dilimli külahı yaptırmak suretiyle yapıyı yükseltmiştir. Kubbe ve külahların dilimli olarak yapılmasının Karamanoğulları mimarisinin özelliklerinden olduğu malumdur. Nitekim Alaeddin Ali Bey'in Karaman'daki türbesinin külahı da dilimlidir.²⁰ Diğer taraftan Mevlana'nın bugünkü türbesinin form bakımından Sivas'taki Gündük Minare (748/1347) ve Akşehir'deki Seyyid Mahmud Hayranı (812/1409.:10) türbeleri ile arzettiği benzerlik de, dilimli gövde ile dilimli külahın XIV. yüzyılın ortası ile XV. yüzyılın başı arasında, yani Alaeddin Ali Bey zamanında yapıldığını göstermektedir.

Alaeddin Ali Bey'in Görkes seferinin, dolayısı ile türbeye yaptırdığı ilavenin tarihi bugüne kadar tespit edilememiştir. Şikarıl'deki bir kaydın kıymetlendirilmesi bu tarihin tesbitini mümlkün kılmaktadır.

19 Ş. Uzluk, *a. e.*, 81-84 s.; M. Önder, *a. e.*, 289. s.; İ. H. Konyalı ise, hem «yeşil mahrutı kubbeli türbeyi Karaman oğlu Alaeddin Bey'in yaptırdığına hükmetmek lazım» geldiğini, hem de «türbenin mahrutı kubbesinden başka kısımlarının Alaeddin Bey'in eseri» olduğunu söyleyerek, altı satır içinde birbirini nakzeden fikirler ileri sürmektedir (*a. e.*, 638. s. vd.).

20 E. Diez-O. Aslanapa-M. M. Koman, *Karaman devri sanatı*, İstanbul 1950, 92-95. si, 126-130.

Alaeddin Ali Bey'in türbede gördüğü rüyayı Mevlana oğlu Arif Çelebi'ye tabir ettirdiğini²¹ yukarıda nakletmiştik. Bu kayıt, hadisenin Büyük Adil Çelebi oğlu II. Muhammed Emir Arif Çelebi'nin şeyhliği zamanına rastladığını göstermektedir. Emir Arif Çelebi 798/1395-96 yılında şeyh olmuştur. ²² H. 798 yılının üç ayı M. 1395, dokuz ayı da M. 1396 yılına tekabül etmektedir. Alaeddin Ali Bey 1398 yılında öldürüldüğüne göre inşaatın 1396-98 yılları arasında ve en kuvvetli ihtimalle 799 / **1396** da tamamlandığını kabul edebiliriz. Çünkü Alaeddin Ali Bey Görkes zaferinden sonra yeni bir sefere çıkmış ve bunun ganimeti ile de Karaman'daki külliyesini ve külahı dilimli türbesini yaptırmıştır (**800/1397**).^{rn}

Türbenin dış kısmının ve dilimli külahının çinilerle kaplanması da yine Alaeddin Ali Bey'in eseri olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki : Kaynaklarda Alaeddin Ali Bey'in "bir yeşil türbe" yaptırdığı kayıtlıdır. ²⁴ Tebrizli Bedreddin'in yaptığı türbenin içi ve muhtemelen külahı esasen çinilerle süslüydü. Alaeddin Ali Bey'in ilavesi sadece dilimli gövde ile bu ilave sırasında kaldırılmasına zaruret hasıl olan eski ehramı külahın yerine yapılan dilimli mahrutî külahtan ibaret bulunduğu ve bu kısımların iç yüzlerinin çini ile süslenmesi bahis mevzuu olamayacağına göre, nasıl bir yeşil türbe yaptırılmış olabilir? Burada, ancak dilimli gövde ile külahın dış yüzlerinin firuze renkli çinilerle

kaplanması murad edildiği düşünülebilir. Sivas'taki Gündük Minare denilen Şeyh Hasan Bey türbesi (748/1347) nin gövdesi çini mozayıkla süslüdür. Üst kısmı bugün mevcut olmadığı için külahının nasıl olduğunu bilemiyoruz. Buna mukabil Bursa'daki Yeşil Türbe (824/1421) nin gövdesi gibi kasnağının ve kubbesinin de çinilerle kaplı olduğu kabul edilmektedir.²⁵ Böylece, Mevlana'nın ilk türbesine Alaeddin Ali Bey'in yaptığı ilavenin mimari bakımından Seyyid Mahmud Hayranî türbesi (812/1409-10) ne, tezyinat bakımından da Çelebi Mehmed'in türbesine örnek teşkil ettiğini ileri sürebiliriz.

Mevlana'nın dergahı Osmanlılar zamanında da müteaddit defa tamir, tadil ve tevsi edilmiştir. Bu ameliyelerin en mühimi ve türbeye de teşmil edileni II. Bayezid zamanında yapılmış olanıdır. Türbeninin iç kısmındaki nakışların (**3,6,7**. res) bu devre ait olduğu kible duvarındaki kitabe (**9**. res.) ile sabittir. ²⁶ Ayakların arasındaki duvarların da bu tamir sırasında kaldırılmış ve köşelerin yuvarlatılarak nakışlarla bezenmiş olduğu muhakkaktır. Bundan sonraki tamirlerde gövdeyi ve külahı örten çiniler değiştirilmiş, türbenin bünyesinde bir değişikli yapılmıştır. ²⁷

Bu suretle, ilk türbenin restitüsyonunu yaptıktan sonra eserin bugünkü şeklini ne zaman aldığını da tesbit etmiş bulunuyoruz.

25 A. Gabriel, Une Capitale turque: Brousse-Bursa, Paris 1958, pp. 96-97.

26 Ş. Uzluk, *a. e.*, 105-106. s.; M. Önder, *a. e.*, 289-290. s.; I. H. Konyalı, *a. e.*, 644-645. s.

27 Makalemizde kullandığımız plan ve resimler Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün arşivinden alınmıştır.

21 Şikari, *a. e.*, 107. s.

22 T. Yazıcı, *Önsöz* (Ariflerin menkıbeleri, II), LXII. s.

23 Şikari, *a. e.*, 111-112. s.

24 Şikari, *a. e.*, 107. s.

